

ЗА ЕЗИКА НА КРЪСТОСЛОВИЦИТЕ

1. В езиковото пространство и по-точно в света на масмедиите кръстословиците имат своето специфично място, което ги прави неотделими както от малкия свят на дома, така и от неограничен набор от ситуации, където те са предмет на основна заетост, вид разтоварване или начин на общуване. Защото продуктът *кръстословица* е еднакво удобен и за индивидуална консумация, и за колективно обсъждане, т.е. той е универсален и като такъв е подчинен на своя вътрешна логика, базираща се на *синкретичната* му природа. Нещо повече.

1.1. Кръстословицата не само битува във всекидневието, но смело напуска собствената си територия и навлиза в публичното пространство на телевизията. Защото “Риск печели, риск губи” на Къци Вапцаров (и ред други подобни предавания по различните програми) не са нищо повече от развлекателно шоу със съмнителни качества, “окичено” с познавателните елементи на кръстословицата. “Разчетено” според каноните на жанра, то се радва на голяма популярност и многобройни фенове както “на живо”, така и като телевизионно предаване. И тук се очертава една друга закономерност – докато публиката “на живо” е по-хомогенна като интелектуален потенциал, то телевизионната е по-разнородна и многопластова. Разговорният елемент в шоуто преобладава и речта от екрана едва ли би задовредила по-взискателните зрители.

2. Кръстословицата като *единен текст (в широк смисъл)* с *единен код* е синкретичен продукт, резултат от използването на хетерогенни семиотични “езици”. Можем да я определим като текст, защото тя е “знаково образувание, което е преднамерено създадено, отличава се със строежна и смислова автономност и със способност за осъществяване на самостоятелна комуникативна функция в конкретна ситуация на общуване.” (Добрева, Савова 2000: 23). И тъй като са налице и знаци от друга знакова система, то получената комбинация като цяло може да се определи като текст с *езиково-неезиков характер* (пак по

класификацията на двете авторки). Като двойно кодиран обект кръстословицата не е просто съвкупност от знаци, а знаково построение, подчинено на вътрешна логика и търпящо развитие във времето (нека си припомним кръстословицата като графика и текст от страниците на вестник "Поглед" от 1971 г.).

2.1. Композиционната схема е ясна и различните модификации са очевидни. По-голяма "кондензация" на формулировките, различен профил, изчистена графика и като резултат – по-ясно възприемане, увеличена популярност и търсене (за много чужденци е необяснима привързаността на българина към кръстословицата). В плана на съдържанието също се отчитат промени, които са свързани не само с новите реалности, но и с по-голяма разчупеност на интерпретацията.

2.2. Макар и семиотично разнороден текст, кръстословицата е органично единна, което е и условие за нейното съществуване, защото вербалните и невербалните елементи са споени в едно неделимо цяло. Затова и моделът, при който текстът е "вписан" в графичното изображение, е по-сполучлив и се наложи (тук има, разбира се, и технически момент). Предишният вариант, при който обяснителен текст и графика съжителстват по съседство и се обединяват в момента на "консумация" от читателя, "губи" по точки, тъкмо защото целостта е привидно разчленена.

2.3. Структурирането на кръстословицата обикновено се базира върху модела на *калейдоскопа*, според който дадени елементи (има предвид тези, които са най-фреквентни) се комбинират и рекомбинират по различен начин, в резултат на което се получават многобройни варианти. Формулировките обикновено са с различна степен на точност и размитите контури на някои от тях в много случаи са причина за неяснота и двусмислие.

3. Фоновото знание на жизнения свят е базата за решаване на кръстословицата и затова отделните текстове имат съответна насоченост и конкретна публика (кръстословиците на "24 часа" не са от калибъра на тези в "Паралели"). Различната сегментация на извънезиковата действителност и обособяването на видови понятия със съответна езикова реализация, които са свързани с различна специализация в бита и трудовата дейност, понякога са причината за грешките на автора или безсилието на читателя. Съществуват нормативни условия за възможността за "разбирателство" между двете

страни и тяхното спазване води до валидна комуникативна връзка на базата на този вид комбиниран текст .

3.1. Изискванията към заложения в кръстословицата текст са пределно ясни: *да съответства на фактите, да е съобразен с критерия за простота и да има обяснителна сила*. Че това е доста трудно на практика, свидетелстват достатъчен брой текстове, които в различна степен се разминават с изброените критерии.

3.2. Кръстословиците са *автонимни текстове*, тъй като в тях се обяснява значение на понятия, или пък се посочва как се нарича дадено явление (Лакова 2000:33). Автонимните текстове са метатекстове, т. е. текстове, изясняващи други текстове (пак там).

3.3. При това използваните механизми за изясняване са различни – *обяснение, дефиниране, използване на синоними, антоними и др.* В случая не се разглеждат формулировките, свързани с географски понятия, исторически личности и термини от точните науки, защото при тях грешките са по-скоро от фактологично естество, а не езикови.

3.3.1. Често допускани грешки:

Използване на разговорни елементи в обяснителните текстове, с цел краткост, която обаче оцелява точността.

катедра – *Издигната маса за лектор. вм. Поставена върху подиум специална маса за учител, оратор и др. (“24 часа”, 28 май 2001)*

дилема – *Двойно предложение само с едно решение. вм. Затруднителен избор между две еднакво възможни, противоречиви и често неприемливи решения. (“Паралели” бр. 19, 2001)*

формуляр – *Въпросник. вм. Отпечатан лист , образец с въпроси, графи и пр., който се попълва с определени сведения. (“Паралели” бр.2, 2001)*

диктатор – *Цар, монарх. вм. Управник с неограничена власт. (“Паралели” бр.2, 2001)*

желе – *Варено сладко. вм. Отвара от плодове, подсладена и сгъстена до полутвърдо състояние. (“Паралели” бр. 19, 2001)*

В изброените случаи неточностите не са в състояние да заблудят читателите – те са наясно за какво става дума. Тази приемлива доза разминаване с истината е извинена с условностите на жанра – ограниченото пространство за писмен текст.

3.3.2. Груби грешки и неточности във формулировките:

ритуал – *Церемониал. вм. Церемония. (“Паралели” бр.15 2001)*

пътешественик – *Излетник. (“24 часа” 29 май, 2001)*

Доколкото изобщо формата излетник може да бъде приета, то нейни синоними са екскурзиант и турист, но не и пътешественик.

4. По-често срещаните модели за обяснение са на базата на :

- синоними, които се различават етимологически: *летец – пилот; водач – лидер* (тук степента на синонимия не се разглежда); *метафорична употреба: устрем, страст, пламък – жар;*

- хетероними, които са с еднакво значение, но от различни корени – *образ – лик;*

- хипоними, които в структурно отношение са йерархично организирани и частите на реда са в подчинително отношение спрямо заглавната дума: *нота – ре, ми, ла и т. н.; месец – юни, юли и т. н.;*

5. На равнището на словосъчетанията и синтактичните фрази в текстовете на кръстословиците се срещат именни групи – *капак за прозорец*; адективни групи – *неприличен смях*; групи с опорна част числително бройно – *един от синовете на Ной*; групи с опорна част числително редно – *шестият тон от гамата*; адвербиални групи се срещат по-рядко.

Партитурата на кръстословиците не е разчетена напълно, но проблемите отразяват речевото богатство и многообразие.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Добрева, Савова, 2000: Добрева, Ел., Савова Ив. Текстоллингвистика., Шумен, 2000.

2. Лакова, 2000: Лакова, М. За някои закономерности в езика и в речта. София, 2000.